

FATMA TTNC

Lisans, yüksek lisans ve doktora eēitimini ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde tamamladı. Doktora eēitimi sırasında Türkiye Bilimler Akademisi Btnleētirilmiē Doktora programı kapsamında Michigan Üniversitesi Yakın Doēu alıēmaları Bölümü’nde bulundu. Doktora sonrasında Harvard Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde ve Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik alıēmaları programında araētırmalar yaptı. Siyasal hayat ve kurumlar, kadın ve siyaset felsefesi temalarını içeren makaleleri bulunan yazar, Judith Butler’ın *İktidarın Psiēik Yaēamı: Tabiyet zerine Teoriler* (Ayrıntı Yayınları) adlı kitabının çevirmeni ve *Trajik Hissiyat, topik Siyaset: Jean-Jacques Rousseau’nun Edebi ve Siyasi Tahayyl* (Metis Yayınları) adlı kitabın ortak yazarıdır. Halen Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde ēretim yesi olarak siyaset teorisi, karēılaētırmalı siyaset ve toplumsal cinsiyet üzerine dersler vermektedir.

KORAY TTNC

Lisans, yüksek lisans ve doktora eēitimini ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde tamamladı. Doktora eēitimi sırasında Yale Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Türkiye Bilimler Akademisi’nin desteēiyle ziyaretçi araētırmacı statüsünde araētırmalar yaptı. Doktora sonrasında yine Yale Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde The Orville H. Schell, Jr. Uluslararası İnsan Hakları Merkezi’nde Schell Fellow statüsünde alıēmalarda bulundu. Rousseau, Rawls, Sandel, Rorty, Nussbaum, MacIntyre ve Shklar gibi siyasi dēnrlere üzerine makaleleri bulunan yazar, Agnes Heller’ın *Bir Ahlak Kuramı* adlı eserinin çevirmeni ve *Trajik Hissiyat, topik Siyaset: Jean-Jacques Rousseau’nun Edebi ve Siyasi Tahayyl* (Metis Yayınları) adlı kitabın ortak yazarıdır. Halen Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde bölüm baēkanı ve ēretim yesi olarak siyaset felsefesi ve teorisi üzerine dersler vermektedir.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

FATMA TTNC, KORAY TTNC

STASİS SİYASETİ

İSYAN VE İKTİDAR ÜZERİNE THOMAS HOBDESCU MUHADEMELER

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 742

SİYASET BİLİMİ 81

ISBN 978-605-399-653-8

1. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2026

KAPAK GÖRSELİ FRANCISCO DE GOYA Y LUCIENTES - *DUELO A GARROTazos*.

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: HACİAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TZN

DÜZELTİ VE DİZİN ERVA AKÇA

DİZGİ, UYGULAMA VE KAPAK GÖRKEM DİDEM ZTUNCER

BASKI VE CİLT VİZYON BASİMEVİ KAĞITÇILIK MATBAACILIK VE YAYINCILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

BEYLİKDÜZÜ O.S.B. MAH. ORKİDE CAD. No:1/Z BEYLİKDÜZÜ İSTANBUL

TELEFON: 0212 671 61 51 / FAKS: 0212 671 61 50 • SERTİFİKA No: 52098

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KTPHANESİ KATALOGLAMA BLM TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Ttnc, Fatma, author. | Ttnc, Koray, author.

Title: Stasis siyaseti : isyan ve iktidar zerine Thomas Hobbescu muhakemeler / Fatma Ttnc, Koray Ttnc.

Description: Istanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2026. | Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 742. Siyaset Bilimi; 81.

Identifiers: ISBN: 9786053996538 (paperback)

Subjects: LCSH: Philosophy, English --17th century. | Political science --Philosophy. | Hobbes, Thomas, 1588-1679. | Hobbes, Thomas, 1588-1679 --Criticism and interpretation. | Hobbes, Thomas, 1588-1679 --Political and social views.

Classification: LCC: B1247 .T88 2026

FATMA TÖTÖNCÖ, KORAY TÖTÖNCÖ

STASİS SİYASETİ
İSYAN VE İKTİDAR ÜZERİNE THOMAS HOBDESCU MUHAKEMELER

*Yaşantımıza ışıldı ve renk katan kızlarımız
Nazmiye Işık ve Seyla Lila'ya*

İçindekiler

ix Önsöz

1 1 Giriş

- 14 *Stasis*'in Kökleri
- 21 Uhrevi *Stasis*
- 25 *Summum Bonum*dan *Stasis*e
- 35 *Leviathan* ve *Behemoth*

45 2 Eyüp'ün İsyanı: İstirap ve Uhrevi Kudret

- 51 Eyüp'ün Düzeni
- 54 Eyüp'ün Kaosu
- 56 Eyüp ve Diğerleri
- 66 Tanrı'nın Sesi
- 68 İki Eyüp: İtaatkâr ve İsyankâr
- 70 Eyüp ve Kuşku
- 78 Otantik Kahraman

97 3 İsyankâr Sadakat, Ölümlü Düzen: Antigone Kreon'a Karşı

- 99 Ölümlü Tanrı
- 101 Thebai: Devlet Gemisi
- 103 Kreon Egemen mi?
- 112 Thebai'den Kolonos'a: Güç Yitimi
- 122 Antigone ve İsmene: İsyan Biçimleri
- 127 Kreon'un Güçleri

151 4 Milton, Yitirilen Cennet, Şeytani İsyan

- 151 Hobbes'un Şeytanı
- 154 Sözleşme ve Cennet
- 159 İsyan'dan Önce ve Sonra
- 172 Tanrı'ya İtaat, Egemene İsyan
- 178 Areopagitica: Söz ve Kanı
- 190 Şeytan Kahraman mı?

- 199** **5** Hayalperest Kahraman ve Şan: Don Kişot'un İsyanı
 201 Gülünesi Kahraman
 212 La Manchalı Asilzade: Gezgin Egemen?
 216 Altın Çağ: Hayalden Gerçeğe
 226 Şan Peşinde
- 239** **6** Öngörüye Rağmen İsyân: Prometheus Zeus'a Karşı
 242 Platon'un *Protagoras*'ında Prometheus: İktidar Bilgisi
 255 Hesiodos'un Prometheus'u: Düzenbozanlık
 264 Zincire Vurulmuş Prometheus: Suç ve Ceza
- 287** **7** Düzenbaz Kovan'da İsyân: Arılar ve Öz-Çıkar
 289 Homurdanan Kovan
 292 Karşılık Beklememek: Saf İyilik
 298 Fenelon İkilemi
 300 Kendini Feda ya da Ahde Vefa
 322 Güç Yüzüğü
- 331** Kaynakça
341 Dizin

Önsöz

Modern demokratik tahayyül içinde ahlaki ve siyasi anlamda iyi bir toplum tasavvur etmeye, iyi bir yaşamın nasıl sürdürüleceğine ilişkin felsefi çıkarımlarda bulunmaya, bireyin ve kolektivitenin eşitlik ve özgürlüğe dayanan harmonisinin yollarını keşfetmeye çalışanlar için belki de en son uğrak Thomas Hobbes'un külliyyatı olmalıdır. Oysa gerek Latince gerekse İngilizce olarak yazdıkları, çevirileri ve incelemeleri, başta *Leviathan* ve *Behemoth* olmak üzere Euripides'in *Medeası* ya da Aristoteles'in *Retorik*'i ve Thukydides'in *Peloponnessos Savaşları* üzerine yaptığı çalışmalar, *De Corpore*, *De Cive* ya da *Elements of Law* gibi *magnum opus*unu oluşturacak eserleri besleyen katkıları, zorunluluk ve özgür irade hakkındaki akıl yürütmelerini içeren başta Bramhall ile girdiği polemik olmak üzere polemikleri, antiklerden gelen çizgiyi sürdürdüğü diyalog biçimindeki eserlerinden özellikle dikkat çekici olan bir filozofla öğrencinin düşünsel alışverişi de dahil olmak üzere tümüyle göz önüne alındığında Hobbes'un külliyyatı modern siyaset ve ahlak felsefesinin kurucu metinleri arasında başköşede durmaktadır. Ancak bu külliyyatı nihayetinde “mutlak egemen” ve “mutlak itaat” gibi bir siyasi formülasyona sıkıştıran yaygın görüş, Hobbes'u otoriterliğin ve hatta totaliterliğin haklılaştırıcısı olarak tarihin karanlık sayfalarına gömmek ister. Filozofun külliyyatının insanın özgürlük ve eşitliğinin radikal bir kabulünden hareketle yaratıcı ve özgün bir biçimde ilmek ilmek örüldüğü; bir devlet (state), düzen ve istikrar kuramı ile birlikte bir iç savaş (stasis), isyan ve itiraz halini öngören ve bu bakımdan modern siyasetin ve ahlaki evrenin paradoksal yapısını ifşa eden gerçekçi yaklaşımı ihmal edilir ve

külliyatın günümüze dek sirayet eden katkıları ancak indirgemeci yargılarla temsil edilir. Böylece karşımıza gücün hak doğurduğu, güçlünün her daim haklı olduğu ve insanın da insanın kurdu olduğu mottoları çıkar. Yani Hobbescu muhakemeler La Fontaine'in fabllarındaki *Kurtla Kuzu*'nun hallerine, masum bir kuzunun kötücül bir kurda yem olduğu anlatıdan çıkarılacak hisseye indirgenir. Fabl şöyledir:

Kuvvetli her zaman haklı çıkar.
Dinleyin, buna dair bir hikayemiz var:
Berrak bir pınarın akıntısında bir kuzu,
gideriyordu susuzluğunu.
Bir kurt çıkageldi.
Macera ve açlık çekmişti onu buralara.
Sen ne cesaretle suyumu bulandırırısın? dedi,
öfkeyle bağıra bağıra:
Seni cezaya çarpayım da gör, küstah, edepsiz.
Haşmetlim, dedi kuzu, Majesteleriniz
öfkelenmesinler.
Benim su içtiğim yer,
lütfen bakınız,
sizinkinden yirmi adım aşağıda ...
Bundan dolayı da
suyunuzu bulandırmam imkansız...
Bulandırıyorsun, diye haykırdı canavar:
Hem kulağıma geldi benim,
geçen yıl hakkımda yaptığın dedikodular...
Geçen yıl dünyada bile değildim.
Ben henüz süt kuzusuyum, efendim.
Sen değilsen, kardeşindir.
Kardeşim yok ki ...
Öyleyse sizinkilerden biri.
Zaten siz beni çekemiyorsunuz,
siz, köpekleriniz, çobanlarınız.
Hem o laflar kulağıma geldi ya, tamam,
ben öcümü yerde bırakamam ...
Kurt kaptı kuzuyu bunun üzerine,
götürdü ormanın içerlerine,
çatır çatır yedi,
ne dava ne mahkeme dinledi.¹

1 Ran, Nazım Hikmet (2000), *La Fontaine'den Masallar*, Adam, İstanbul.

Zayıf, toy ve masum olan kuzuyu dehşetli bir sona mahkum eden bencil ve açgözlü kurdun Hobbes'un insan tasavvurunu yansıttığı ve insanın da bu dehşetli ölümcül halden ancak mutlak kudrete sahip bir canavara koşulsuzca boyun eğmekle kurtulabileceği yönündeki yorumlama Hobbesculuğun makul bir yorumlaması olarak görüldüğünden günümüzde Hobbes üzerine kalem oynatanlar, mutlaka böylesine kötü şöhrete sahip bir filozofa neden başvurduklarını gerekçelendirmeye çabalarlar. Ancak bu çabalar kısa tutulur zira Hobbes'un külliyyatının günümüzün siyasi ve ahlaki sorunlarına ilişkin canımızı sıkacak denli geçerli öngörülerle dolu olduğu açıktır. Nihayetinde çağdaş okumalar güncel felsefi, siyasi ve ahlaki tartışmalarımızı besleyen zengin bir kaynağa dönüştürür Hobbes'un yazıp çizdiklerini; sadece *Leviathan* adlı *magnum opus*uyla sınırlandırılmamış, disiplinlerarası, ilgi çekici ve güncel okumalar külliyyatı büyüttükçe büyütür: Hobbes'u ve Hobbesculuğu aşamadığımız ayan beyan ortadadır.

Hobbes bir egemenlik, devlet, mutlak bir siyasi kudret üzerine kafa yorarken, aynı zamanda iç savaş, bölünmeyi, başkaldırıyı da çok önemsemiştir. Aslında aynı madalyonun iki yüzü gibi olan devlet (*state*) ve (iç) savaş (*stasis*) etrafında dönen siyasi ve ahlaki analiz, Hobbes'un külliyyatının bütüncüllüğü içerisinde, özellikle *Leviathan*'ın *Behemoth*'la birlikte okunmasıyla, günümüzdeki siyasi ve toplumsal birliklerin, neden Immanuel Kant'ın öngördüğü gibi bir *ebedi barış* haline erişemediğini ve tek bir dünya devleti olma yolunda ilerleyemediğini, aksine siyasi toplulukların hem kendi aralarında hem de kendi içlerinde yaşadıkları gerilimlerden bir savaş ve iç savaş haline, her daim kılıçlarla olmasa da sözcüklerle gırtlak gırtlığa geldikleri gerçeğini anlamamıza yardımcı olabilir. O halde hem devleti, hem şiddeti hem isyanı ve iç savaş bir arada düşünmeyi ve düzeni verili olarak almayıp, egemene isyanın da hiç değilse *de facto* bir hak olduğunu gösteren, elinizdeki *Stasis Siyaseti* adlı eserimiz Hobbes külliyyatına son yıllarda eklenen özgün okumalar ve karşı karşıya olduğumuz siyasi ve ahlaki sorunlarla birlikte değerlendirilmelidir. *Stasis* hali aynı anda hem huşu halindeki ürkütücü dinginginliği, hem de kan revan ve korku içindeki herkesin herkesle savaşını tınlar. İlki olumlu, ikincisi olumsuz çağrışımlı *stasis* hali bir yanıla neredeyse bir ölüm sessizliğini ve durağanlığı, diğer yanıla da kavga, gürültü, devinim halindeki bir ölümcüllüğü barındırır; ilkinde itaati, ikincisinde itirazı, ilkinde adaletin dengede durmuş görünen terazisini, ikincisinde dengenin bozuluşuna karşı koyuşu gösterir. *Stasis Siyaseti* açısından asla keskin biçimde

birbirinden ayrılmış, savaşıklık ve savaş hali, bir medeni ve bir vahşi hal, bir toplum durumu ve bir doğa durumu, bir yanda insan hakları ve diğer yanda orman kanunu söz konusu değildir.

Bu bakımdan ilk bakışta *Kurtla Kuzu* fablında, kurdun, kuzuyu ormana götürüp yemesi aslında egemenin olmadığı, iç savaşın ya da herkesin herkesle savaşının hüküm sürdüğü bir doğa durumunu, kötücül *stasis* halini çağrıştırır. Elbette doğa durumunda kurt kuzuyu yer ve bunda şaşılacak bir şey yoktur ve kurdun bir bahane bulmasına, kuzuya kendini savunması için söz hakkı vermesine de gerek yoktur. Oysa kuzuyla karşılaşan kurt, bariz biçimde kuzudan güçlü olduğu halde kuzuyu yemez; bazı gerekçeler üretir, suçlamalarda bulunur, uydurma bahanelerle husumetini haklılaştırmaya çabalar. Kurdun bazı kanıları vardır; buna karşın kuzunun da karşı argümanları, kendini korumaya dair muhakemeleri vardır. O halde ortada, iyi kötü bir egemen, toplum durumu, hiç değilse belli ölçüde haktanırlık ya da kuralbilirlik vardır. Kurtla kuzu arasında her ikisini de çerçeveyeleyen bir hukuk olmalıdır ki birbirleriyle konuşmakta, birbirlerini haklılıkları ve adalet anlayışları, suç ve cezalandırma konusunda ikna etmeye çabalamaktadırlar: Bu durum herhangi bir toplum durumunda olabilecek olandır. Ancak kurt suçlamalarda bulunup kulağına gelen dedikodulardan söz etmekle kalmaz, kendisini yargıç atar ve kuzuya nihayetinde en ağır cezayı da kendisi keser: Dehşetli bir ölümdür bu. Ama bunun için kuzuyu bulduğu yerden ormana götürmek zorunda kalır. Kurt, kısmi çıkarını haklılaştırmaya yönelik muhakemelerine rağmen, kuzuyu doğrudan oracıkta yiyemez; bu bize bir egemenin korkusunun varlığını çağrıştırır. Hatta tesis edilmiş bir birlik, belli bir ekonomik refah düzeni ve toplumsal harmoniyi de çağrıştırabilir. Açıkça görülmektedir ki, egemenin kudretini ve korkusunu alt etmenin, yasayı bildiği halde kendisi için eğip bükmenin yolları kapalı değildir. Hobbes'un külliyatı açısından sorarsak: Kurt kuzuyu yerken *Leviathan* nerededir, gerçekten bir egemen tesis edilmiş midir?

Ve güncel siyasi ve ahlaki sorunlarımızın ışığında sorarsak: Kurtların kuzuları yediği orman neresidir? Mesela bir AB yüksek temsilcisine göre “orman” Avrupa (Batı) bahçesinin dışında kalan tüm dünyadır. İfade tam olarak şöyledir: “Dünyanın geri kalanının çoğu bir ormandır ve orman bahçeyi istila edebilir. Bahçıvanlar onunla ilgilenmeli sadece duvarlar öreerek bahçeyi koruyamazlar. Güzel, küçük bir bahçenin duvarlarla çevrilmesi, ormanın içeri doğru yayılmasını önlemek için çözüm olmayacak. Çünkü

ormanın güçlü bir büyüme kapasitesi vardır ve duvar asla bahçeyi korumak için yeterince yüksek olmayacaktır. Bahçıvanlar ormana gitmek zorunda.”² Aslında Hobbes’un külliyyatını *Stasis Siyaseti* olarak yeniden ele aldığımızda dünyada hiçbir yerin bir bahçe ve orman olarak ayrılmadığı görülür. Yine Hobbes açısından insanlar söz konusu olduğunda ortada kurtlar ve kuzular yoktur; her insan aslında bir hemcinsinin elinden gelebilecek feci bir ölümün korkusu içinde bir kuzu, imgelem gücünün pohpohlamasıyla da kendisine diğerlerinden üstün nitelikler atfedip saldırganlaşabilen, dilinde normatif ya da hukuksal haklılık söylemleri olsa da bir anda ötekini yutuveren bir kurt gibidir. Buna rağmen insan yine de kendi adalet arayışı için başkaldırmaya, egemenin sunduğu düzenin yetersizliklerine karşı koymaya, bazen de Hobbes’un ifadesiyle bir “aptal” gibi kısmi ve kısa vadeli çıkarları için başkalarını araçsallaştırmaya hazır halde beklemektedir. Bu nitelikleriyle insan her ne kadar bir egemen yaratıp, ona ve yasalara itaat etmekle kendini görece daha fazla güvende hissetse bile, egemenin sunduğu barış ve sükun haline koşulsuzca teslim olmamak, egemenin kudretini de garantilenmiş addetmemek gerekir. Burada *stasisin* polisemik karakterine dikkat çekerek, Hobbes’un külliyyatında öne çıkarılan *state*/devlet/egemen vurgusunun yanı sıra iç savaş, çatışma, isyan ve itiraz vurgulu bir siyasi okumayı hatırlatmak istiyoruz.

Kant’ın, dünyada barış, huzur ve sükun halinin tesis edilebilirliğine ilişkin felsefi denemesinde, “herkesin herkesle savaşı” yerine herkesin herkesle “ebedi barış”ından söz edişine, “Hollandalı bir hancının, bir mezarlık resmi çizilmiş tabelasındaki bu hicivli söz”ün kimi filozofların “tatlı rüya”larından ibaret olmadığını ispatlamaya gayret edişine³, dünyanın ve insanın şimdiki halinden bakıp müstehzi bir ifade takınmaya, filozofun sonsuz iyimserliğinin yarattığı tezatı ilgi çekici bulmaya devam edebiliriz. Ancak bugün çok daha ilginç bulacağımız şey, şeytani kötümser Hobbes’un, bizlere, egemene devrettiğimiz kudret yoluyla erişeceğimiz görece uzun ve barışçıl bir yaşam vaadi nedeniyle gereğinden fazla iyimser kalışı değil midir?⁴ Kılıçlarımız, kalemlerimiz ve kanılarımızla dünyanın her yerinde bir savaş ve iç savaş haliyle burun buruna yaşayan bizler belki de vasiyet olarak mezar taşımıza

2 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupayi-bahceye-dunyanin-kalanini-ormana-benzeten-ab-yuksek-temsalcisi-borrelle-tepki-buyuyor/2713031>.

3 Kant, Immanuel (1960), “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme”, çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray, Ajans Türk Matbaası, Ankara.

4 Gray, John, “Was Hobbes too Optimistic?”, Time, 10 Kasım 2023, <https://time.com/6333259/thomas-hobbes-state-of-nature-john-gray-essay/>

zamanın ruhuna uygun bir gülümseme emojiyle “ebedi barış” yazdırıp, *Leviathan* ve *Behemoth*’la birlikte gömülmeyi isteyebiliriz. Peki böylece iktidar ve (iç)savaş sorununu çözüp, ebedi barışı tesis edebilir miyiz?

Sonuçta, iyimserlikle kötümserliğin, akılla duygunun, korkuyla kibir, ölümle yaşamın, güçlüyle zayıfın, hesapçıyla hayalperestin, kurtla kuzunun, Tanrı ve Şeytan’la insanın yollarının kesiştiği, eşitlik, özgürlük, adalet ve iyi bir düzen kurma arzusuyla dolu, kadim metinlerde geçen ve edebi kahramanların dilinden dökülen argümanlarla Hobbescu muhakemeleri diyaloğa soktuğumuz bu kitap, güncel siyasi ve ahlaki açmazlarımız üzerine düşünürken bizlere ışık tutabilirse yazılış amacını hak etmiş olacaktır. *Stasis Siyaseti*’nin okurlarla buluşmasına imkan tanıyan İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları’na ve elbette Cem Tüzün’e teşekkür ederiz.

Giriş

Namı yaşarken bile kötüye çıkıp “Malmesbury Canavarı”, “Şeytan’ın Kâtibi”, “Cehennemin Ajansı”¹ ya da bizzat kendisinin otobiyografik şiirindeki benzetmesiyle “Kurtçuk”² gibi isimlerle anılan Thomas Hobbes, siyaset ve ahlak felsefesinin kalbine devlet ve iç savaşla özdeşleşen, aslında birbirinden tümüyle ayrı da olmayan iki canavarı *Leviathan* ve *Behemoth*’u yerleştirir. Kutsal kitaptan devşirdiği bu kavramları dinî bağlamından farklı biçimde kullanır. Çünkü esas amacı öncüsü olduğunu söylediği siyaset biliminin ışığında kudreti ya da iktidarı anlaşılır kılmaktır. Mutlak iktidarın sahibi ölümsüz Tanrı’nın “sanatının taklit edilmesiyle” insan eliyle ve insanın insanla sözleşmesiyle yaratılan ölümlü Tanrı ya da *Leviathan*’ın gücü eşsiz, dehşeti tarifsizdir. Varlığıyla korku salan, Latince *civitas* denilen bu canavar, yokluğunda hatta zayıfladığında yerini daha ürkütücü ve feci sonuçlara yol açan *stasis*e bıraktığından ehven-i şer görülmelidir. Bu nedenle *Leviathan* yani egemen, *Behemoth*’la yani bir egemenin bulunmadığı, zayıfladığı ve

- 1 Parkin, Jon, *Taming the Leviathan: The Reception of the Political and Religious Ideas of Thomas Hobbes in England 1640-1700*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007. Parkin, Hobbes’un yaşamı boyunca değişkenlik gösteren namına değinirken “Doğa’nın Musibeti”, “Mutsuz İngiltere’nin Utancı” gibi isimlere de yer verir ve kısaca İngiliz belleğinde “kendi zamanının *bete noire*’ı yani düz anlamıyla kara yaratığı ya da nefret edilen, tiksnilen varlığı olarak kaldığını söyler. (Parkin, 2007:1)
- 2 Hobbes, Thomas, *Vita Carmine Expressa*, http://udallasclassics.org/wp-content/uploads/maurer_files/Hobbes.pdf, Latince’den İngilizce’ye çeviren Karl Maurer, erişim tarihi 25.06.2021. Maurer’in şiir çevirisi tarafımızca Türkçeleştirilmiştir. Hobbes, bu şiirinde şöyle söyler; “Ben doğunca bir kurtçuk mini mini; memleketim Malmesbury...” Burada “kurtçuk” olarak çevirdiğimiz “worm” sözcüğü İngilizce’de “zavallı, sefil, alçak kimse” gibi bir anlama da gelir.

etkisizleştigi zamanlarda ortaya çıkan iç savaşla, herkesin herkesle savaşıyla birlikte okunmalı ve anlaşılmalıdır. İnsan için en iyisinin hiç doğmamış olmak, ikinci en iyininse ölmek olduğu yönündeki nihilist felsefi çağrılarının aksine Hobbes, insan için en kötüsünün ölüm ama alelade, vakitli, sıcak yatağında ve sevdiklerinin yanı başında bir ölüm değil, kendi hemcinslerinin yani eşitlerinin ellerinden gelen apansız ve zalimce bir son ve bu belirsiz sondan duyulan korku olduğunu düşünerek, işte bu en kötüye karşı siyasi bir çare olarak ebedî olamasa da kalıcı olabilen, *Leviathan*'ın gölgesinde bir siyasi düzen tesis etmek ister. İnsanın ölüme yazgılı oluşunu kabul edebilecek bir rasyonaliteye sahip olmasına rağmen, feci bir biçimde hem de kendi hemcinsleri, yani eşitleri marifetiyle yitip gitme ihtimaline katlanamayışını öne çıkarır. Hobbes insanlığı siyasi anlamda içine düştüğü kanlı kısır döngülerden bir kahramanın gözü pekliğinden ziyade, bir bilimcinin kesinliği, bir kuşkucunun temkinliliği, aklın ve duygunun dengelenişiyle çıkarmak niyetindedir. Ne zaman ki kolektif yıkımın ve bireysel düzeyde ıstırap dolu yok oluşun dehşetini hiç unutmamak kaydıyla zihnimize kazırız işte o zaman iktidarı/egemeni anlayarak haklılaştırırız. Dahası, böylesi bir iktidarın mümkün kıldığı düzeni sürdürülebilir hale getirmek için de yükümlülükler altına girer, verdiğimiz sözlerin arkasında durur, sözleşmeye uyarız. Aksi takdirde “yalnızlığa”, “sefilliğe”, “vahşete” mahkûm bir halde, “korku” içinde ve “kısacık” bir yaşam sürmek zorunda kalırız.³

Klasik siyaset ve ahlak felsefesinin en iyiyi bulmak, iyi yaşamı kurmak ve mutlak iyiye ulaşmak için, dinî doktrinlerin de Tanrısal olana göndermeyle mutlak iyinin, mutlak iyiliğin var olduğu ve bunu anlamak için dinsel inanca sahip olmak gerektiği ve mutlak iyi olarak Tanrı'ya ulaşmak için muhakemeler ortaya koyduğu bilinir. Hobbes, bu iki yoldan ayrılır ve siyaset felsefesinde insan için mutlak iyinin olamayacağını, iyinin muğlaklığını, kişiye ve zamana göre değişkenliğini hesaba katar. Buna karşın mutlak iyi bilinemese de mutlak kötünün bilinebileceğini, bu nedenle yola en iyinin hayaliyle değil en kötünün bilgisiyle çıkarak bir egemene, mutlak bir kudrete sahip olan *Leviathan*'a boyun eğmekle güvende olacağımızı varsayar. İnsanın hayalini süsleyen bir Altın Çağ ya da yeryüzüne düşmüş olduğu için yitirdiği bir cennet tasavvuru yerini şöyle bir doğa durumu tasvirine bırakır:

3 Hobbes *Leviathan*'da iktidarın tesis edilmediği doğa durumu için şöyle yazar; “Ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer.” s .95.

Böyle bir ortamda, çalışmaya yer yoktur; çünkü çalışmanın karşılığı belirsizdir: ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de yer yoktur. Ne denizcilik; ne deniz yoluyla ithal edilebilecek malların kullanılması; ne rahat yapılar; ne fazla güç gerektiren şeyleri kaldırmak ve taşımak için gereken şeyler; ne yeryüzü hakkında bilgi; ne zaman hesabı; ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır.⁴

Hobbes bu kasvetli durumun sorumluluğunu insana, insan doğasına yükler: Kimi kurallar geliştirir, bazı sözler verir, dürüst olmaya çaba gösterir, iyi kötü bir düzen tutturabiliriz, ama hepimizde ortak biçimde var olan “durmak bilmez kudret arzusu”, maddi varlıklar ve hazlar için ya da şan ve üstünlük duygusu nedeniyle birbirimizle bir yarışa gireriz. Buna kirli bir yarış diyebiliriz, zira işin içinde hemcinsini her biçimde alt etmek vardır: “öldürmek, tabi kılmak, yerinden etmek veya kovmak.”⁵ Bir egemenin olmadığı durumda herkesin her şeye hakkı vardır ve insanın diğer insana yapabileceklerinin sınırı yoktur. Özgür ve eşit olan insan, bu sınırsızlık nedeniyle kendisini sonsuz bir belirsizliğin ve güvensizliğin içinde bulur. Hem zulme uğramaktan korkar hem de başkasına gözünü kırpmadan zulmeder hem kurnazca tuzağa düşürülmekten çekinir hem de ilk darbeyi vuran sinsi kişi olmak ister; nefret edilmeyi hak edecek kadar kötülük yapmaya heveslidir ama zarar verdiği tarafından nefret edileceğini öngördüğü için zulmüne bir de nefrete karşılık nefretini ve bunun olası sonuçlarını ekler: Kendisinden intikam alınabileceğini hesaplar ya da bir biçimde affedilmeyi garantilemek zorunda hisseder. Dahası, büyük iyilik ve ihsanlar gördüğünde bile huzursuzdur: Sözde bir memnuniyet gösterir ama için için nefret duyar zira kendi eşitinden aşağıdaymış gibi bir hisse kapılır. Kötülük görmekten ve zarara uğramaktan, alt edilip, kurnaz oyunlarla gafil avlanmaktan tiksinen insanın iyilikler karşısındaki tavrı da tuhaftır. Hobbes’un ifadesiyle tüm bunlar eşitler arasında olup bittiğinden durum şöyledir: “İhsan insanı borçlu kılar ve borçlu olmak köleliktir; ödenemeyecek borç ise, sürekli köleliktir ve insanın dengine olduğunda nefret vericidir.”⁶

Hobbes, insanın eşitliğini, fiziksel ve zihinsel anlamda birbirine denk oluşunu, arzulanan şeyleri elde etme konusunda da bir eşitlik ve dolayısıyla

⁴ Hobbes, *Leviathan*, s. 94, 95.

⁵ ibid. s. 76.

⁶ ibid. s. 77.

tehlke ve tehdit biçiminde yorumlar ve iki insan arasında kolayca bir mücadeleden başlayabileceğini, yeter ki her ikisi de aynı anda benim diyemeyecekleri bir şeye arzu duysunlar diye açıklar. Yani insan doğası gereği bazen çok haklı biçimde var kalmak için bazen de basit bir zevk, istek için “birbirini yok etmeye” çalışan bir varlıktır. İnsan insan için, biri diğeri için ve herkes herkes için ekip biçtiğini, yapıp kurduğunu, el emeği göz nurunu, elbette özgürlüğünü ve en kötüsü canını almaya meyilli istilacı gibi görünür. Özgürlük her şeye hakkımız olduğuna, eşitlikse her amacımıza erişme umuduna, her ikisi de güvensizliğe ve savaşa yol açar.⁷ İşte insan budur: Başkalarının maddi anlamda değerli görülen neyi varsa ona meyleder, eşine, evlatlarına hatta hayvanlarına bile göz diker. Varlığını kolay kolay güvende hissetmediği için, başkalarına da güvensizlik hissettirir, küçük bir gülümsemeyi bile husumet ve şiddete dönüştürecek denli bir büyüklük ve şan arzusuyla doludur. Ama tüm bunlar sözleşmeyle kurulan bir egemenin varlığıyla dizginlenebilir meselelerdir. Dizginlenebilirlik tümüyle ortadan kalkma anlamına gelmez. Çünkü insan doğası böyledir. Yeterince güçlü bir egemen olmadığı ölçüde, isyan ve iç savaş her şeyi yeniden kasvetli ve ölümcül doğa durumuna çevirir.

Hobbes antik ve orta çağa özgü felsefi ve dinî anlatılardan ayrılan, insanı ne bir kahraman ne de bir aziz olarak niteleyen böyleleri söylemleri nedeniyle yaşadığı dönemden günümüze çok fazla eleştiriye maruz kalmış, reddiyelerle alt edilmeye çalışılmış, ama yine de kaleminin ve söyleminin gücü kırılmamış bir filozoftur. Samuel I. Mintz, Hobbes’un varlığının ölümüyle son bulmadığını, popüler belleklerde yaşamaya devam ettiğini, cehennemle ilgili parodilerde kâh daha beter bir ateiste dönüşmüş olarak, kâh tarifsiz ıstıraplar içinde ve bin pişman halde cehennemin dibinde, ama yine de var olmaya devam ettiğini söyler.⁸ Cehennemin derinliklerini boyladığı varsayılan Hobbes’un hikâyesi *Vita Carmine Expressa* başlığını taşıyan otobiyografisinde şöyle başlar:

Doğdu Kurtarıcımız Tanrı’nın adamı
Bin ve beş yüz ve seksen sekiz yılı,
Düşmanın İspanyol limanlarındaki görkemli filoları
Pek yakında denizlerimizde bekliyordu yok olmayı

⁷ ibid. s. 93.

⁸ Mintz, Samuel I., *The Hunting of Leviathan: Seventeenth Century Reactions to the Materialism and Moral Philosophy of Thomas Hobbes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, s.21.

Erken bahardı, Nisan'ın beşinci gününün sabahı,
 Ben doğunca bir kurtçuk mini mini
 Memleketim Malmesbury. Papaz babamdan Baptizmini
 Aldım, o da bana verdi kendi ismini.
 Doğum yerim ehemmiyetsizdi ama kayda değerdı birkaç şeyi,
 Hele hele şanlı manastırı ve kalesi,
 Gerçi çifte kale denilmeli,
 Bir bayırın kenarında, adeta iki nehirle çevrili.
 Parlamento'ya yollardı iki temsilci
 Şimdi bile kentimin şanı daimi.
 Soylu Athelstan'ın kemikleri buradadır,
 Mezarının üstünde taştan uzanır.
 Halka ilkin erdemin mükafatını vermiş,
 Danimarkalıları kanlar içinde yere sermiş.
 Latin Perisi Aldhelm zamanından beri,
 Latin dilinin olmuştur okuldaki ilk yeri.
 Doğum yerimden utanç duymama gerek yok ama,
 Yas tutarım doğumumla gelen sayısız kötülüğe, adaletsiz zamana.
 Perişan olmuş kentlerden bir söylenti duyuldu:
 Halkımızın kıyameti bir filoyla geliyordu
 Ve annem o an öyle bir korktu
 Ki ikiz doğurdu: ben ve Korku.
 Sanırım bu yüzden ülkemin düşmanlarından öğrenirim,
 Barışı, ilham perilerini ve kibar yoldaşları severim.⁹

Ne var ki Hobbes, otobiyografisinde sevdiğini söylediği barışla değil savaşıla, ilham perileriyle değil *Leviathan* ve *Behemoth* gibi canavarlarla özdeşleşir; düşünsel yoldaşları da kendisi gibi sert eleştirilerden nasiplerini alırlar. Hobbes'un çağdaşlarından ünlü satirist John Eachard, ölümünden sonra yazdığı bir satirde onun gibi kötücül olan yoldaşlarını üç gruba ayırır. Birinci grup Hobbes'un düşüncelerine en çok hayranlık duyan, ona en yakın olanlardır ki yaşamları boyunca kötülüklere ve şehvetlere dalar, arzular peşinde doludizgin koşarlar: Onlar için Hobbes gerçek filozoftur, onlar da Hobbesculuğun gerçek yoldaşlardır. Ne var ki, bu grup insan Hobbes'u okumaksızın, bilmeksizin, anlamaksızın Hobbescudurlar, kötü, sefil ve hırslarla, arzularla dolu oldukları için Hobbescudurlar, doğuştan, ezelden ebede, ça-

⁹ Hobbes, Thomas, *Vita Carmine Expressa*, http://udallclassics.org/wp-content/uploads/maurer_files/Hobbes.pdf, Latince'den İngilizce'ye çeviren Karl Maurer, (Erişim tarihi 25.06.2021). Maurer'in şiir çevirisi tarafımızca Türkçeleştirilmiştir.

basızca Hobbescudurlar. İkinci grup, okuyarak Hobbescu olanlardır: Filozofun bilimsel dilinden ve ününden etkilenip ona kolayca inanan vasatlardır. Ne mutlak bir kötülük ve sefahatle ne de mutlak bir iyilik, bilgelik ya da vicdanla özdeşleşebilenlerdir. Üçüncü grupsa kendilerini gizleyen en kalabalık ve esasen en ciddi yoldaşlardır: Hobbes'un insan doğasının ve iktidarın kökenlerine inebilmekte eşsiz olduğuna yürekten inanırlar. Onu arka sıralarda loş ışıkta izler gibi izler, suskunlukla ve içtenlikle anlar ve yaşatırlar.¹⁰

Eachard'ın çizdiği çerçeve yani çabasız, vasat ve suskun yoldaşların varlığı hâlâ geçerliliğini korur. Günümüzde insanın ve iktidarın kötücül, karamsar ve dehşet verici niteliğine dair kabulün yaygınlığı Hobbes'u çağdaşımız kılar. Siyaset ve ahlak felsefesiyle çok az haşır neşir olanlar bile Hobbes'un kuramıyla özdeşleştirilen, insanın insanın kurdu olduğu (homo homini lupus), herkesin herkesle savaş halinde bulunduğu ve gücün hak doğduğuna dair beylik ifadeleri tekrarlayabilirler. Ama pek de dikkat edilmeyen şudur: Hobbes aynı zamanda bir özgürlük ve eşitlik kuramcısıdır. Sınırsız bir özgürlüğün ve her insanın diğerine eşit oluşunun radikal bir kabulünden yola çıkar. *Leviathan* gibi devlet canavarına boynumuz kıldan incedir deyişimizi bu radikal kabulden hareketle haklılaştırmaya çalışır. “İnsanlar doğuştan eşittir.” der mesela ve doğanın her birimizi “bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından” eşit kıldığını dillendirir.¹¹ Yine devletin varlık nedenini bireyin güvenliğine bağlarken insanın doğal olarak özgür olduğunu vurgular.¹² Hobbes'un düşünceleri zamanının siyasi ve dinsel çalkalanışları ve bilimsel gelişmeleriyle şekillense de o zamanı aşan, genelde insana ve iktidara dair duyguya, güce, akla, var kalmaya, ölümlülüğe, çıkara, ahlaka, inanca, Tanrı'ya, devlete, özgürlüğe, eşitliğe ve kaosa dair özgün argümanlar sunar ve esasen Hobbes'dan önce var olan, Hobbes'dan sonra da var olmaya devam edecek olan insanın doğası ve insanın siyasi ve ahlaki bir aradalığının imkânlarına ilişkin evrensel nitelikli öngörülerde bulunur. Bunlar çoğu zaman, özgürlük ve eşitlik ideallerine romantik anlamlar yükleyen, insanı aklı ve edimleriyle kahraman failer olarak yücelten biz modernleri sarsan, hiç değilse hayal kırıklığına uğratan öngörülerdir. Üstelik ta antik dönemlerden siyasetin ortaya çıkışından beri sürdürülen felsefi arayışlarla da uyumsuzdur

¹⁰ Weststeijn, Arthur, “The Making of the Monster of Malmesbury”, *The Review of Politics*, 71(1): 139-141, 2009, s. 139.

¹¹ Hobbes, *Leviathan*, s. 92.

¹² ibid. s. 127.

Hobbes'un çıkarımları; siyaset felsefesinin adalet ve mutluluk arayışının naif temellere oturtulmasından da, asla erişilemeyecek ve bilinemeyecek bir nihai *telosa* yazgılı kılınmaya çalışılmasından da, tüm bunların yıkıcı tekrarlanışlarından da kurtulma yollarını araştırır. İnsan doğasına ve doğa durumuna masumiyet atfedip yüceltmek de, insanı ahlaki ya da siyasi anlamda kahramanlaştırmak da barış ve esenlik dolu, istikrara dayalı siyasi birlikteliği ve düzeni mümkün kılamaz, kılamamıştır. İnsanın oluşturduğu siyasi birlik ve düzen –ki insanlar böylesi iktidarlar tesis edebilir, bir otoriteye tabi olabilir, yasa yapabilir ve yükümlülükler altına girebilirler– şayet doğru çıkarımlara göre inşa edilmezse tıpkı insanın doğa durumundaki hali gibi ya da genelde iç savaş hallerinde olacağı gibi kısa ve kasvetli bir sona mahkum olur.

Hobbes *Leviathan*'ın sarsılmaz ve ürkütücü gücünün sunduğu güven ve istikrarı kurmanın ve korumanın yolunun rasyonel adımların da hislelerin de hesaba katıldığı derin bir kavrayışla mümkün olacağının altını çizer. İnsanın rasyonel kapasitesini bir kenara bırakmaksızın insanda öne çıkan iki önemli hissin, kibir ve korkunun ciddiye alınmasını ister. Kibir ya da üstünlük isteğinin hemen her alanda ve konuda karşımıza çıkacağı açıkken, en tehlikeli sonuçlar siyasi üstünlük arzusuyla, siyasi olana dair, insan yaşamını düzenlemeye dair en doğru kanının, en isabetli yargının kendi kapasitelerinden kaynaklandığını başkalarının da kabul etmesi üzerine girişilecek başkaldırılarla ortaya çıkar: Korku sıradan bir korku ya da korkaklık hali değildir, şiddet dolu bir biçimde öldürülmekten duyduğumuz korkudur. Gayet anlaşılabilir ve rasyonel bir korkudur bu. Zira insan olağan bir ölümden büyük bir korku duymaz. Ölüm kötüdür ama eşitlikçidir, herkes ölür; istemesek de kabullenebildiğimiz bir durumdur doğal ölüm. İnsanın korku duyması korkak olduğu anlamına gelmez. Aramızda korkak olanlar bulunsa bile insan korkak bir varlık değildir. İnsan basitçe korkak bir varlık olsa, onu dizginlemek çok kolay olurdu. Aslında kibir ya da üstünlük hissini, bu korku hissini göz ardı etmeden, ikisini birlikte düşünmemiz gerekir. İnsan aynı zamanda bir şan, nam ya da üstünlük peşindedir. Bu his, insanın hiç de korkak olmadığını, hatta üstünlük ve şan arzusunun dehşetli ölüm korkusunu bile geride bırakabileceğinin göstergesidir. Tam da bu insana özgü duygular, siyaset felsefesinin hem *summum bonum* olarak amaçladığı ama çoğu zaman kuramadığı, ya da kursa da koruyamadığı, siyasi tahayyüle yerleştirse bile pratiğe dökemediği, bilgelikle ortaya konan iyi ve mükemmel düzen tasavvurlarının erişilebilir olmayışının, erişildiğindeyse kolayca bozul-

malarının yarattığı hayal kırıklıklarının taşıyıcılarıdır. Hobbes da bu hayal kırıklıklarını, insanlık durumunun tüm çabalarına rağmen karşılaştığı döngüsel kaos, yıkım ve yenilgileri ciddiye aldığı için oldukça etkin bir istikrar ve düzen arayışına girer ve geçmişteki arayışlardan çok daha kesin görünen bir öneride bulunur: mutlak bir kudrete sahip *Leviathan*'dır bu çözüm. Ancak *Leviathan* bile siyasi istikrar ve düzen sorununa nihai noktayı koyamaz; zira insanın arzuları ve hisleri belli ölçüde dizginlenebilir ama asla yok edilemezler. Bu bakımdan Hobbes'un siyaset ve ahlak felsefesi bir kudret analizi olduğu kadar bir isyan analizidir de. Ve Hobbes bir düzen ve itaat kuramcısı olduğu kadar bir iç savaş ve isyan kuramcısıdır.

Devasa *Leviathan*'a boyun eğmekten başka çaresi olmayan ürkek, tedirgin ve bencil varlıklar, güvenlik için özgürlüğü feda etmiş konformistler değil aynı zamanda öncelikle konuşma yetilerinden beslenen entelektüel yetenekleri, felsefi kapasiteleri, muhakeme biçimleri ve özgün kanlılarıyla kendilerini aşan kolektif olana hükmetmeye varan üstünlük arzularıyla hem kendi güvenliklerini hem de herkesin yaşamını ölümün kıyısına getirebilen dizginlenmesi güç varlıklardır. Ancak insanın edim ve kararları tümüyle tutkularla örülü, tutarsız, dayanaksız ve keyfi biçimde gelişmez; insanlar pekâlâ rasyonel davranabilir, adaleti arzulayabilirler. Bu bakımdan Hobbes'un siyaset ve ahlak felsefesini anlamanın yolunun temelde gücü, güç arzusunu ve isyanı içeren bir analizden geçtiğini, örneğin "egemen" kavramının Hobbes'un kuramının kalbinde yer aldığı ifade edilse, ya da yine "yükümlülükler" ve "sözleşme" kavramlarının haklılaştırılmasının Hobbes'un özgünlüğünü yansıttığı düşünülse de ya da "insanın insanla savaşını", dolayısıyla rekabet, bencillik, ve güven arayışını merkeze alan analizler öne çıkarılsa da, yanlış olmayan ancak eksik kalan bu analizler yerine daha kapsayıcı ve günümüz sorunlarına da ışık tutacağını düşündüğümüz "iktidar ve isyanı" bir arada kavramamızı gerektiren, Hobbes'un bir bilimci titizliği ve berraklığıyla ama aynı zamanda siyaseti Tanrı'dan mülhem bir sanat olarak ifade edişiyile de uyumlu biçimde adeta bir nakış gibi işlediği siyaset ve ahlak felsefesinin, günümüz siyasi çalkantıları ve çelişkileri için yeniden ele alınmasının elzem olduğunu ve bu yeni ele alış yeniden kavrayış ve günün gerekleri için yeniden değerlendiriş biçiminin "*stasis* siyaseti" olduğunu öneriyoruz.

Stasis devleti, düzeni, istikrarı, iç savaşı ve kaosu içeren, aynı zamanda duruşu, karşı duruşu, başkaldırıyı, meydan okumayı ve itirazı içeren bir kavramdır. Bu çelişkili çağrışımlar tam da Hobbes'un uğraşıp alt etmeye çalıştığı,

ama kendi kuramına da yansıyan çelişkileri göstermesi bakımından önemlidir. *Stasis*, Hobbes'un felsefi analizlerini ve siyasi çözümlemelerini dayandığı yarılımları, yani akıl ve duyguyla altruizm ve egoizmle, kahramanlık ve gülünçlük, kibir ve korku, monizm ve çoğulculuk, sekülerizm ve dindarlık, dünyevilik ve öte dünya arasında kurulan ilişkiyi, bu kavramlar arasındaki gerilim ve çelişkileri bir arada, geçişkenlikleri ve birbirlerine etkileri ile ele almamıza imkân tanır. Bir düzene ve istikrara ihtiyaç duyduğu halde isyan ve itiraz eden, esasen üstünlük arzusu ile kural tanımaz, dizginlenemez bir halde bulunan, ölesiye korktuğu halde kibirden gözü hiçbir şeyi de görmez olan, akıllı olduğu halde makulü bulmak için ancak çok büyük bir kudrete baş eğerek sükût bulabilen insanlık haline tercüman olan bir siyasettir *stasis* siyaseti. Elbette özgürlük ve eşitlikle yola çıkıp itaat ve güvenlikle kudrete boyun eğen insanın durumu trajiktir; insanın sonsuz bir güce sahip olabilmek arzusunun karşın, her an hem de feci ıstıraplar içinde kendi kuyusunu kazması tuhaf bir çelişkisidir. Ama bu çelişkiler de insanı insan yapmakta, onu hareket halinde yani canlı kılmaktadır. Hobbes'a göre insan için en iyinin ne olduğu karmaşık, insan arzuları sonsuzken, canlılığın bizzat kendisi arzuların sınırsızlığıyla özdeşken, şu kısacık yaşamda iyiyi, huzuru, dinginliği, saygınlığı ve barışı bir telaşla tesis etmeye çabalayıp durması, bir yanıla ancak ölümle son bulacak bir çırpınış gibi görünse de imkânsız da değildir.

Stasis siyaseti tüm bu telaşı, korkuyu, arzuyu ve savrulmuşluğu içeren bir kavrayış oluşturmayı hem de tüm bunları etkili bir biçimde birbirine zarar vermeyecek biçimde dizginleyebilmenin yollarını ele alır. Hobbes hem insan psikolojisi hem de siyasi topluluk üyelerinin bir arada yaşamaları açısından siyasi ve ahlaki yükümlülüklerimizi açıklarken, egemene/mutlak bir kudrete ister istemez boyun eğmek zorunda oluşumuzun gerekçelerini sunar. Kendi doğamız, bitmek tükenmek bilmeyen güç ve güven arzumuz bizleri bir egemene mahkûm eder. Ama daha kötüsü bir kez egemene boyun eğdiğimizde dinginlik, güven ve iyi yaşamı mutlak, değişmez ve sonsuz biçimde garanti edemeyişimizdir; zira egemene tabi olmakla ölmez, bir başka diyara intikal etmez, tüm arzularımızdan, hırslarımızdan ve korkularımızdan sıyrılıp donuklaşmayız. O halde egemene tabi olunan yaşam, ölümlerin yaşamı değil; her şeye rağmen her an alt üst oluşlara açık, kırılğan ama bir o kadar da dizginlenemeyen bir insanın yaşamıdır. Sonsuz özgürlüğümüzden, ölümsüz, gamsız, tasasız bir Altın Çağ için bile vazgeçmiş olmayız. Yaşamı biraz daha uzun, öngörülebilir ve zevkli hale getirip daha az ıstıraplı bir ölüme razı

olarak egemene boyun eğriz. Buna rağmen, eşit oluşumuz hem her birimizin erişebileceklerine erişme arzumuzu kamçılar, hem de geride kalmaktansa öne geçmeye dair bir istek yaratır. Herkese eşit olduğumuz halde herkesle aynı olmayı istemeyişimiz, üstünlük kurma arzumuz, yani kibrimiz egemenin yarattığı istikrarı ve kendi dinginliğimizi bozmaya çabalar.

Stasis siyaseti, siyasi düzen arzumuzun kırılğanlığını, geçiciliğini ama yine de gerekliliğini ve kaçınılmazlığını gösterir. Hobbes'un bakış açısı, sadece doğamıza, doğal durumumuza ilişkin değil aynı zamanda şimdimize ilişkindir. Zira doğa durumundaki dizginsizliğin, sınırsız özgürlüğün, her şeye uzanabilen hakkımızın sonuçlarını unuttuğumuzda, *summum malum* unuttuğumuzda kolayca kibre kapılır, ardından kudretin hazzı kadar dehşetinin de olduğunu korkunç biçimde hatırlamak zorunda kalırız. İşte bu nedenle tabi olduğumuz egemen mutlak anlamda kudretli olmalıdır, zira bizler isyankârlığımızdan vazgeçecek gibi durmayız. Bir egemen, devlete karşılık gelen *Leviathan* bir canavarsa, bir isyan ve iç savaşa karşılık gelen *Behemoth* da öyledir.

Hobbes'un en iyi için kolları sıvamamış olması, aksine *summum bonum*un imkânsızlığını vurgulaması ve insanı yüceltilmiş bir ahlaki vizyona göre şekillendirmemesi, kötücüllüğünün ve karamsarlığının göstergesi olarak kabul edilir. Halbuki Hobbes insanın kendisine birtakım çevrelerce atfedilen evrensel ahlaki vizyonu alt üst edişini, bilimsel bir analizin objektif sonucu olarak ortaya koymayı hedefler. Yapılması gereken insanın isyana, itiraza ve yıkıma her daim açık oluşunu kabullenmek ve buna göre iktidar anlayışımızı, yükümlülüklerimizi ve ahitlerimizi geliştirmektir. İnsanın rasyonel düşünebilme, ahitlerde bulunabilme ve insani toplumsallığı kurabilme imkânına sahip olmasına rağmen ahlaki savrulmalarının, kendisine koyduğu ideallerden ya da başkalarına verdiği sözlerden vazgeçebilmesinin, çıkar hesabı yapıp dursa da, sık sık yanılıp şaşırıp, kısa vadeli hazlar için uzun soluklu yok oluşlara kapılışının farkındadır. Yanlış adımlar sıklıkla kişisel ve yüzeysel ıstıraplar üretse de zaman zaman kolektif ve derin trajedilere yol açar. İç savaş, insanlık durumunun ahlaki ve rasyonel kapasitesinin kırılğanlığını gösterir. Bu kırılğanlık insanların kendi yaşamlarını yeşertmek, kendi kapasitelerini gerçekleştirmek, doğru bir yaşam sürme arzularını geliştirmek konusunda ket vurucudur. *Leviathan*'ın kötücüllüğü, ceberrutluğu, kudreti ürkütücü görünse de esasen doğa durumunda kötülüğün ve dehşetin apaçık ve sinsice her yere yayılmış, adeta solunan hava haline gelmiş oluşundan bir kurtuluş imkânı olarak pekâlâ haklılaştırılabilir. Zira kimi zaman masumca

görünen kendini koruma arzusu, bazen de bir türlü kontrol edilemeyen altta kalma korkusu sonucunda atılan uygunsuz bir adım, şu ya da bu kişinin kişisel kusuru, yanlış hesabı, basit bir ihmali olmaktan ziyade insan olmanın kaçamayacağı bir durumdur ve ne yazık ki herkes için ölümcül sonuçlar yaratabilmektedir. *Stasis* siyaseti, ne kaybedilen bir Altın Çağ'dan yola çıkar, ne de egemen sayesinde sonradan erişilecek olan bir Altın Çağ'ı garanti eder; aksine siyasi düzenin merkezinde şiddet, barbarlık ve kanın olduğunu hatırlatır. Egemene yansıtmak istediğimiz şiddet kendimizin yarattığı şiddettir. *Stasis*, siyasi topluluğun, düzen ve istikrarın kalbindeki şiddeti ifşa eden, vahşice ölümü hatırdan tutan, yıkımın bilinciyle kuran yani ilerleme, uygarlaşma ve dünyeviliği ve dünyevi hazları mümkün kılan, ayakları yere basan siyaset olarak, insan yaşamının beyhudeliğini, siyasi bir aradalığının geçiciliğini ve kudretin keyfililiğini aşmayı önerir.

Hobbes'un siyasi topluluğun mümkün olabilmesinin yolunu egemene itaat etmeye bağlamış olmasının nedeni, yani esasen özgür olan bireylerin bir egemen etrafında yükümlülöklere girmeyi kabul etmelerinin gerekçesi, siyasi düzenin köklerine yerleşmiş olan şiddetin, kaba kuvvetin, kanın ve barbarlığın idrakiyle ilgilidir. Bu şiddeti alt edebilecek olan ancak egemenin kudretidir zira bu kudret tanrısal, doğal ya da kendiliğinden olmadığı gibi insana yabancı ya da dışsal da değildir; aksine insan yapımı, kolektif bir eserdir. Hobbes'un siyaset felsefesi, egemenin ölümcül kudretinin doğal ve vakitli ölümü sıradanlaştırma, olağanlaştırma ve böylece yaşamı mümkün kılma kapasitesi açısından bakıldığında hiç de karamsar olmayan aslında inşa edici, eşitlikçi ve dünyevi bir vizyon sunar. Bu nedenle yeni olarak, ancak kendisinin *De Cive*'si kadar eski olan siyasi ya da sivil bilimini geçmişin siyasi ve ahlaki öğretilerinden koparmayı umar. Özellikle gerek trajedilerle gerekse cumhuriyetçi öğretilerle, eğitim müfredatlarıyla canlı tutulan, siyasetin yeni bilimine uymayan söylemleri alt etmeyi amaçlar. Böylesi söylemleri, yani ölümü teatralleştiren, ölümsüzlüğü arzular görünürken ölümü estetize edip yücelten, ölümlerin ardından ağıtlar yakıp bitmek bilmez matem ve intikam duygularını besleyen, ölmüş olanları yaşayanların eşiti, hatta üstünü kılan, diğerkamlı ve savaşçı erdemleri vurgulayarak kahramanca ölümler kurgulayan ve gözü pekçe dehşetli ölüme giden insanüstü karakterleri öne çıkaran zihniyeti geride bırakmayı ister. Ölüm ne estetize edilmeli ne de ölümsüzlük isteğiyle kahramanlar ve kahramanlıklar arayışında olunmalıdır. Hobbes'un siyaset ve ahlak felsefesi, dehşetli ölüm, şiddet ve barbarlığı kurucu temellere

yerleştirse bile, bunu herkese yayıp siyasi alanı bir can pazarına döndürmek yerine, bu durumu egemenin varlığıyla kontrol etmek ve şiddeti egemen sayesinde hapsetmek amacını taşır. *Stasis* siyaseti, bireylerin ölüm ve ölümsüzlük düşüncesiyle romantik ya da muhayyel olmayan, aristokratik ya da gösterişçi de olmayan, aksine oldukça eşitlikçi, gerçekçi ve yaşamı canlı tutan bir bağ kurmalarını sağlamak niyetindedir.

Leo Strauss, Hobbes'un siyaset felsefesini şekillendirdiği dönemin üretkenliğine işaret ederken, klasik ve skolastik teolojinin sarsıldığı ama modern bilimin kendi geleneğini henüz yerleştiremediği bir zamanda, doğru bir felsefe yapma imkanını yakaladığını, insanın doğru bir yaşam kurmasının ve parçası olduğu topluluğun da doğru bir biçimde düzenlenişinin yollarını aradığını söyler.¹³ Bizim *stasis* siyaseti olarak kavradığımız, *summum bonum*la *summum malum* arasındaki yarılmayı bir başka biçimde ifade eden Strauss, Hobbes'un siyaset felsefesinin kökeninde temel bir duygu olan kibir ya da hubris olduğunu ama bu duyguyu dengeleyecek olanın yani onu akla, makul edimlere yönlendirecek olanın da dehşetli bir ölüme karşı duyulan bir başka duygu, yani korku olduğunu belirtir. Bir insan doğal olarak hubrisle doluysa ki insan Hobbes'a göre böyle bir varlıktır, bunun anlamı insanın diğerlerini alt etme arzusuyla yanıp tutuşacağıdır; herkesten üstün olmak ve bu üstünlüğün de herkes tarafından bilindiğini bilmek; herkesin korkup boyun eğdiği olmak ve herkes bir dehşet içindeyken bunun keyfini çıkarmak. İşte insanın gerçekliği böylesi arzularla dolu olmasıdır ve işin ilginç yanı bu kibre ve üstünlük duygusuna yol açan niteliklerin gerçekte bir karşılığının olması da gerekmez, zira insan imgelem sahibidir; tüm üstün nitelikleri kendi kendisine vehmedebilmektedir. Neyse ki insan aynı zamanda akıl sahibi bir varlıktır; yalnızca muhayyel üstünlükleri değil olası kötülükleri ve dehşeti de imgeleyebilir; bu nedenle korku hiç de yabana atılmaması gereken bir duygudur. Kibirle korku arasında çelişkili bir ilişki vardır; insan bir yandan kibirli haliyle korkusuzca tehlikeli girişimlerde bulunabilir, ancak dehşetli bir ölümden duyacağı korku da kibrini dizginleyebilir. Öteden beri üstünlük arzusunun ya da kibrin bir aşırılığı ve küstahlığı gösterdiği kabul edilegelmiş; özellikle antik anlatılarda güce ve bolluğa sahip olduğu halde bu imkânları kendisini daha üstün kılmak için kötülüğe yönelmekle ilişkilendirilerek olumsuzlanan

13 Strauss, Leo, *The Political Philosophy of Hobbes: Its Basis and Its Genesis*, Phoenix Books, The University of Chicago Press, Chicago ve London, 1996 s. 1.

kibir, arzulara sınır koyamamanın, ılımlı olamamanın ve siyasi sonuçları düşünüldüğünde de adil olamamanın göstergesi olarak eleştirilmiş, ama en kötüsü iç savaşa yani *statise* yol açan yönüyle olumsuzlanmıştır.¹⁴

Hobbes insana özgü bu kibir ve korku duygularının siyasi anlamda yorumlanışını öne çıkarmak, üstünlük ve kibir duygusunu korku duygusuyla düzenlemek ister. Kibirli hallerimizin, hiç de eşitimiz olamayacak kadar ihtişamlı bir kudretten duyduğumuz korku nedeniyle kontrol altına alınıp rasyonelleştirileceği bir düzen kurmak ister. Bu bakımdan, antik ve orta çağ dönemlerinin kibre ve kahramanlığa gösterdiği ihtimamın yerini korkunun temkinli güçlerine bırakmasını ister. Bu siyasi istek ne kibrin ortadan kalktığını ne de korkunun belirleyici olduğunu iddia etmektedir, *stasisin* farklılaşmış, modern amaçlara göre düzenlenmiş bir siyasi yorumlanışına ön ayak olma isteğidir. Aslında Hobbes kibirle ve korkuyla olağanüstü şeyler ortaya koyacağımızı düşünür: Olağanüstü iyi şeyler olabilir ama, en kötüsünün olması daha muhtemeldir. Olağanüstü kötülükler, yıkımlar ve kıyımlar insanın/insan topluluğunun başına gelip durandır. Bu bakımdan, siyasi anlamda esas ihtiyaç duyduğumuzun *stasis* siyaseti olduğuna bizleri ikna etmeye çalışır. *Stasis* siyaseti siyasi topluluğun üyeleri için hiç de olağanüstü olmayanı, bir durağanlık, durma, atalet, bir yavanlık halini de ifade eder, zira tüm olağanüstülükler egemen tarafından soğurulmuş, ihtişam ve kibir egemenin kudretine akmıştır. Ama egemenin kudreti kendi kudreti değildir, egemen tam da onu yapanların gücünü, onayını ve yetkilendirmesini alarak bileği bükülmez kılınmıştır, gücü kendinden menkul değil, topluluğun üyelerinin gücünden ve ona itaatinden ve güveninden gelir.¹⁵ Bu durum, *stasisin* aynı zamanda çelişkili bir görünüm içinde bir iç çatışma, ayrışma ve uyumsuzluk anlamını çağrıştırmasının kaçınılmaz olduğunu gösterir. *Stasis* kavramı hem istikrar ve devleti yani artık çatışmaların, kan dökmenin, iktidar peşinde koşmanın durdurulduğu bir durumu ifade ederken aynı zamanda da bu yavan ve durağan halin sessizce ve kurnazca palazlanarak iktidarı ele geçirmek üzere hareketlenebilecek olan hizipleşmenin de akılda tutulmasını vurgular.

¹⁴ Lambropoulos, Vassilis, "Governance, Hubris, and Justice in Modern Tragedy", *Thesis Eleven*, 93:22-35, 2008, s. 23. Özellikle yurttaş onuruna saldıran, eşitlikçi düzenin, yurttaşların oluşturduğu siyasi düzenin altını oyan ve polisi birbirine düşüren yıkıcılığı tetiklediği üzerinde durulur. s. 23.

¹⁵ Bu konuda özellikle bakınız: Tuck, Richard (2015), *The Sleeping Sovereign: The Invention of Modern Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Yani isyan ve itirazın da kapıda olduğu unutulmamalıdır. Hobbes açısından rasyonel ve birbirine eşit insanların bir egemene tabi oluşlarıyla bir yeryüzü cennetine erişmiş olmaları mümkün değildir, egemenin gücünün mutlaklığının vurgulanması bu gücün mutlak oluşunu garantilemez. Aynı zamanda güven arayışındaki insanın güvenli, istikrarlı bir durumda bulunuşu, iktidar arzularından tümüyle sıyrılmış olmasını gerektirmez. İktidara karşı koyma da her daim hesaba katılmak zorundadır.

STASİS'İN KÖKLERİ

Stasis kavramının siyaset felsefesinde ele alınışına dair bir makalesinde Moshe Berent'in belirttiği üzere siyasetin mucidi olarak kabul edilen Antik Yunan'da *stasis* hem iç savaş ya da hizip gibi bir anlama hem de siyasi bir duruş anlamına gelir. Bu çelişkili görünen iki farklı anlam esasen polisin yapısıyla ilgilidir: Polis bir devlet değil, devletsiz bir topluluktur. Ne var ki antropologların ele aldığı diğer devletsiz topluluklardan özgün bir farklılığı vardır: Polis, bir kabile ya da aşiret olmadığı gibi akrabalık bağlarına dayalı bir topluluk da değildir; bu nedenle toplumsal yapısı kan, akrabalık ya da klan ilişkileri üzerine kurulu bir hiyerarşik yapı değildir. Berent'e göre bu durumda bireysel müzakerenin ve siyasetin yolu açılmış olur. Ancak bu siyaset, Hobbes'un ortaya koymaya çalıştığı türden siyaset, siyaset olarak tikelleştiren türden bir siyaset değildir: Ahlaki olana içkin bir siyasettir. Kişinin kendisi ve topluluğu için erdemli olmasını gerektirir; kendi kendini sınırlamayı ve bir siyasi duruş sahibi olmayı gerektirir. Bu bakımdan antik anlamıyla *stasis*, bir siyasi duruş ve tavır alış gerektirir ki buna dair Solon'a atfedilen, tarafsızlığı meneden bir yasa vardır ve bu *stasis* yasal kılmaktadır. Ama *stasis* aynı zamanda bir ayrışma, iç savaş, hizipleşme ve uyumsuzluk anlamında Finley'nin de belirttiği üzere antik zamanda en çok korkulan, en büyük kötülük olarak addedilendir.¹⁶ Berent haklı olarak şu soruyu yöneltir: *Stasis* bu kadar çok korkulup ahlaken olumsuzlanırken neden yasaklanıp yasa dışı kılınmamıştır? Bunun cevabı *stasis*in polisin yapısına içkin bir işleve sahip olmasıyla ilgilidir. *Stasis* yasaklanmaz. Çünkü bir kamusal otoritenin, devletin ya da Hobbes'un ifadesiyle söylersek bir egemenin yokluğunda hizipleşmelerin, iç bölünmelerin, fikir ayrılıklarının, hiziplerin birbirlerini kontrol

16 Berent, Moshe, "Stasis, or the Greek Invention of Politics", *History of Political Thought*, 19 (3):331-362, 1998, s. 331, 332.